

Familie-ervaringsdeskundigheid in de ggz: wat is het en hoe kun je het inzetten?

Ontwikkeld door het Landelijk Platform Familie-ervaringsdeskundigheid in
samenwerking met

Inleiding (familie-)ervaringsdeskundigheid

Ervaringsdeskundigheid versus ervaringskennis

Ervaringsdeskundigheid (op het gebied van psychische problemen) komt voort uit eigen ervaringen van ontwrichting en herstel en uit het besef dat ieder mens uniek is en ieder zijn eigen set aan ervaringen heeft. De inbreng van persoonlijke dimensies van herstel onderscheidt ervaringsdeskundigen van reguliere hulpverleners.

Iemand met ervaringskennis heeft zelf ervaringen (gehad), maar is daarmee nog geen ervaringsdeskundige. Wanneer ervaringskennis door middel van scholing is ontwikkeld en succesvol en doelgericht kan worden ingezet naar anderen, dan spreken we van ervaringsdeskundigheid.

De familie-ervaringsdeskundige heeft zijn of haar ervaringen van ontwrichting en herstel opgedaan in contact met een naaste die psychische problemen heeft (gehad) en deze heeft geleerd om

- die eigen ervaringen in te zetten bij het herstelproces van een ander familielid of naaste¹ zonder dat proces inhoudelijk te sturen;
- met deze ervaringen bij te dragen aan een betere, herstelondersteunende zorg voor cliënten² en naasten.

Context voor de inzet van een familie-ervaringsdeskundige

Herstelondersteunende zorg

De inzet van een familie-ervaringsdeskundige gebeurt over het algemeen in het kader van herstelondersteunende zorg. De essentie van deze zorg is ruimte te maken voor het unieke proces van herstel van cliënten en naasten en voor het herstel van het netwerk van cliënten. Een herstelproces is immers geen opzichzelfstaand proces van iemand, maar vindt altijd plaats in een sociale context. De ontwrichting die een mens kan meemaken, gaat vaak gepaard met een zekere ontwrichting van zijn of haar netwerk, dat bestaat uit familie, naasten, vrienden en andere sociale (en eventueel werkgerelateerde) contacten.

Ruimte voor verschillende processen

Herstel in dit verband is niet hetzelfde als genezing. Het gaat hier om herstel van welbevinden, van de eigen balans – met of zonder een ‘aandoening’. Herstel van de relaties binnen het netwerk en met de leden van het netwerk maakt hier onderdeel van uit. Het gaat erom ruimte te maken voor al die verschillende processen die daarin spelen. In zo’n proces is het belangrijk dat je vragen blijft stellen en oog hebt voor de verschillende behoeften van de verschillende mensen in je netwerk. Dit zijn processen die gepaard kunnen gaan met veel ongemak, het is zoektocht waar iedereen bij betrokken is en dat vraagt om een werkwijze die deze zoektocht ondersteunt.

¹ We verstaan onder familie of naaste in dit verband: iedereen die als familielid of naaste te maken heeft (gehad) met eigen ontwrichtende ervaringen/ ervaren leed in relatie tot een naaste (de cliënt) met psychiatrische- of verslavingsproblematiek.

² We verstaan onder cliënten in dit verband: mensen met een psychische kwetsbaarheid

De kerntaken en competenties van de familie-ervaringsdeskundige

1. De primaire taak van de familie-ervaringsdeskundige is het faciliteren van wat we zouden willen noemen de 'vrije ruimte' voor het unieke herstelproces van een familielid/naaste zelf. Het proces van de naaste (dus niet de cliënt) staat hierbij centraal. De familie-ervaringsdeskundige stimuleert de naaste om ruimte te maken voor zelfonderzoek om de balans te herstellen. Herkenning, erkenning en gepaste inbreng van eigen ervaringen door de familie-ervaringsdeskundige zijn gericht op de specifieke aspecten van het herstelproces van het familielid zélf en op de relationele aspecten van het familielid. Deelname aan zelfhulpgroepen is voor familie en naasten een vast onderdeel van het aanbod. Als daar behoefte aan is kan een familielid ook deelnemen aan lotgenotencontact of psycho-educatie. Dit is een training voor familie en naasten over een specifieke psychische aandoening en hoe ze daar mee om kunnen gaan.

Dit proces heeft (vaak) dezelfde soort thema's als het proces van een cliënt. Het herstel van het familielid kan de relatie met zijn naaste (de cliënt) en de zorg dan ook ten goede komen. Maar dat is niet het doel van de familie-ervaringsdeskundige. Daarvoor zijn andere middelen beschikbaar. Denk aan de familieraad in een ggz-instelling, het triadisch werken (nauwe samenwerking tussen cliënt, naasten en hulpverlener) en de familievertrouwenspersoon.

Niet alle cliënten zijn in behandeling bij de ggz. Er zijn zorgmijders, maar ook mensen met een chronische psychische aandoening die stabiel zijn en bij de POH-ggz lopen. Familie en naasten van cliënten die niet in de ggz-zorg zijn, hebben vaak nog meer behoefte aan ondersteuning door een familie-ervaringsdeskundige. Daarom zou in de toekomst ook gekeken moeten worden hoe de familie-ervaringsdeskundige binnen het gemeentelijke sociale domein een rol en positie krijgt (en houdt).

2. Een tweede belangrijke taak van de familie-ervaringsdeskundige is aan de hulpverleners in de zorg duidelijk te maken hoe belangrijk het is om familie en naasten te betrekken en binnen die zorg voldoende ruimte in te bouwen voor zorg voor de naaste zélf en daarmee werkt aan het herstel van het netwerk van de cliënt. Ook kan de familie-ervaringsdeskundige als een soort pleitbezorger of ambassadeur functioneren en de reguliere hulpverlening meer sensitief maken voor de noden, wensen en rollen van familie. Met o.a. voorlichting en deskundigheidsbevordering kan het herstell perspectief van familie onder de aandacht worden gebracht.

Belangrijk is het om familie/naasten te vinden. Veel familieleden en naasten herkennen zich niet in de term mantelzorg. Ze zullen daarom niet snel naar de gemeente stappen voor ondersteuning van hun taken. De familie-ervaringsdeskundige heeft daarmee ook binnen het sociale domein in de gemeente een rol om te zorgen dat sociale wijkteams, huisartsen en ambtenaren van de gemeenten leren om mantelzorgers ggz op te zoeken en hun ondersteuning aan te bieden.

De taken van de familie-ervaringsdeskundige zijn nauw verwant met de kerntaken van de ervaringsdeskundige in brede zin: de (professionele) inbreng van de eigen ervaringen bij de ondersteuning van:

- individuele herstelprocessen;
- de inrichting van herstelondersteunende zorg;
- emancipatoire beïnvloeding van de maatschappij.

Het is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de zorg en het sociaal domein om dit te faciliteren. De familie-ervaringsdeskundige en de ervaringsdeskundige in de ggz in bredere zin doen dit vanuit hun ervaringen in de complexe dynamiek van het netwerk.

Competenties

Waar moet een familie-ervaringsdeskundige aan voldoen? De overkoepelende competentie stelden we al eerder vast: het kunnen inzetten van eigen ervaringen van ontwrichting en herstel om ruimte te maken voor het proces van herstel bij familieleden.

- de familie-ervaringsdeskundige heeft eigen ervaringen in het overwinnen van eigen machteloosheid en wanhoop die hij/zij kan inzetten om anderen te helpen/ondersteunen. Hij/zij weet dat dit niet betekent dat je nooit meer machteloos en wanhopig kunt worden, maar eerder dat je wat meer vertrouwen of vaardigheid krijgt in het proces van ermee omgaan en weer te boven komen.
- De familie-ervaringsdeskundige kan ruimte maken voor het individuele proces van herstel zonder adviezen te geven. Weliswaar zouden allerlei kennis en tips van dienst kunnen zijn bij dat proces, maar het is niet de taak van de familie-ervaringsdeskundige om die tips te geven.
- De familie-ervaringsdeskundige kan goed aanvoelen hoe hij/zij bij zichzelf blijft om zich vanuit die verankering met een ander te kunnen verbinden zonder het proces van een ander te gaan sturen, invullen etc.
- De familie-ervaringsdeskundige kan het herstelperspectief vanuit de complexiteit van een sociaal netwerk naar voren brengen in een team/organisatie.

Deze kerncompetenties kunnen vertaald worden naar deelcompetenties, zoals: zonder oordeel luisteren, voldoende afstand kunnen nemen van de eigen ervaringen, voldoende kennis hebben van de diversiteit aan (familie)ervaringen, contactueel en communicatief vaardig zijn in individuele contacten en in groepen. Deze nadere uitwerking valt buiten het bestek van dit kerndocument.

De kerncompetenties kunnen methodisch ondersteund worden door de inzet van zelfhulpmethodieken, zoals bijvoorbeeld de WRAP of (Peersupported) Open Dialogue bij het ondersteunen van de dialoog in het familienetwerk.

Scholing/deskundigheidsbevordering

Om competenties goed te kunnen vertalen naar het vak van familie-ervaringsdeskundige is scholing heel belangrijk. Dat wat zo vanzelfsprekend lijkt, is het vaak allerminst. Het vraagt van een familie-ervaringsdeskundige bovendien de nodige werknemersvaardigheden om zich te kunnen profileren in het werkveld van zorg en welzijn en hierin koersvast het vak van familie-ervaringsdeskundige neer te zetten. Een familie-ervaringsdeskundige heeft voldoende denk- en werkniveau voor deze taken en competenties, wat moet blijken uit gevolgde scholing, deskundigheidsbevordering en EVC's (mits benoemd). Van belang voor de doorontwikkeling is dat competenties onderhouden worden, onder andere via intervisie.

Dit kerndocument is opgesteld vanuit de behoefte aan meer eenduidigheid over de inhoudelijke taken en de positionering van de familie-ervaringsdeskundige. Het is tot stand gekomen vanuit een samenwerkingsproject van Kenniscentrum Phrenos, Het Landelijk Platform Familie-ervaringsdeskundigheid, MIND Ypsilon, Labyrint-InPerspectief en MIND. Draagvlak is gecreëerd door een brede raadpleging van familie-ervaringsdeskundigen en stakeholders.